

Što je Hrvatsko zagorje?

Mladen Klemenčić

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

SAŽETAK: Hrvatsko zagorje (ili kraće Zagorje) jedna je od hrvatskih regija prepoznatljiva naziva i obilježja (brežuljkast kraj, gusta naseljenost, bogato spomeničko naslijeđe). U razdoblju od 2014. do 2017. u Leksikografskome je zavodu izrađena regionalna enciklopedija posvećena Hrvatskome zagorju. Jedno od temeljnih pitanja za uredništvo *Enciklopedije Hrvatskoga zagorja* bilo je odrediti područje koje regija obuhvaća. Polazeći od općega enciklopedijskog načela sveobuhvatnosti, uredništvo *Enciklopedije* odlučilo je prihvatiti širu definiciju područja prema kojoj ono obuhvaća Krapinsko-zagorsku županiju u cjelini te dijelove Varaždinske i Zagrebačke županije. U članku se donosi pregled različitih definicija zagorskoga područja u stručnoj literaturi, na temelju kojih je uredništvo *Enciklopedije* i zauzelo svoje stajalište. Također se donose i temeljne informacije o podrijetlu horonima Hrvatsko zagorje.

Ključne riječi: horonim Hrvatsko zagorje; regionalizacija; Enciklopedija Hrvatskoga zagorja

Uvod

Jedno od temeljnih pitanja pri izradbi *Enciklopedije Hrvatskoga zagorja* (EHZ) bilo je omeđenje zagorskoga područja: što točno obuhvaća regionalni pojam (horonim) Hrvatsko zagorje? To se pitanje očekivano javilo na samome početku rada na projektu kada je trebalo odlučiti, i to što je moguće egzaktnije, koje će područje *Enciklopedija* obuhvatiti. Kao sinteza spoznaja o Hrvatskom zagorju, *Enciklopedija* je brojnošću natuknica i širinom zahvata u građu dopuštala da se u nju uvrste i natuknice koje se nalaze izvan definiranoga područja obrade, ali su s tim područjem sadržajno povezane, no bez obzira na to bilo je nužno zauzeti jasno stajalište kao odgovor na pitanje što je Hrvatsko zagorje.

Kada je riječ o nekome kraju, zemljopisnoj, povijesnoj ili povijesno-zemljopisnoj regiji, prirodno je da ga se, među ostalim, nastoji i omeđiti, tj. što preciznije odrediti pripadajuće mu područje. U slučaju *Enciklopedije Hrvatskoga zagorja*, dakle izdanja u cijelosti posvećenoga samo toj hrvatskoj regiji, to je bilo i mnogo više od načelnoga pitanja na koje je uredništvo trebalo odgovoriti. O definiciji Hrvatskoga zagorja izravno je ovisilo koje će se područje knjigom obraditi u nizu preglednih članaka, koje će se osobe uvrstiti s obzirom na mjesto rođenja te koji će se toponimi

obraditi da bi njihov zbroj činio svojevrsan zagorski mjestopis. Bilo je to jedno od temeljnih konceptijskih pitanja s izravnim posljedicama na abecedarij, a potom i na sadržaj pa i na opseg knjige.

Partner Leksikografskoga zavoda u realizaciji projekta bila je Krapinsko-zagorska županija, područna upravna jedinica koja u svojem nazivu ima regionalni atribut, ali ne obuhvaća cjelokupno područje koje se u literaturi uobičajeno ili barem povremeno naziva Hrvatskim zagorjem. Već u prvim kontaktima sa Zavodom predstavnici Županije i predlagači projekta izrazili su suglasnost sa stajalištem da bi zagorska enciklopedija trebala obuhvatiti područje šire od županijskoga, odnosno cjelokupno područje za koje uredništvo na temelju stručnih argumenata smatra da ga treba obuhvatiti. Takav, otvoreni pristup definiciji područja bio je za uredništvo dobrodošao sa stručnoga i znanstvenoga stajališta, ali je svejedno zahtijevao precizan odgovor.

Kao i za mnoga druga konceptijska pitanja povezana sa izradbom regionalne enciklopedije, i za pitanje područja obradbe jedan od nezaobilaznih izvora i uzora poslužila je *Istarska enciklopedija*, prvo izdanje te vrste, kojom je 2005. otvoren nakladnički niz nazvan *Hrvatske regije i gradovi*. U predgovoru *Istarske enciklopedije* istaknuto je da je Istra »prikazana od Preluka kraj Rijeke do Milja (Muggia) kraj Trsta«. Kada je riječ o postojećim državnim granicama, to znači da je *Istarska enciklopedija* obuhvatila područje »čiji se najveći dio nalazi u Republici Hrvatskoj, mali dio u Republici Sloveniji, a najmanji, sjeverozapadni dio u Republici Italiji«. Budući da se Zagorje u cijelosti nalazi unutar hrvatskih državnih granica i nije prekogranična regija kao Istra, za usporedbu nas nije zanimao slovenski i talijanski dio Istre, nego samo hrvatski dio poluotoka. A koje je područje bilo obuhvaćeno unutar Hrvatske, zorno je vidljivo u natuknici Istra (*Istarska enciklopedija*, 2005: 337–339) te u natuknici Primorsko-goranska županija (*Istarska enciklopedija*, 2005: 645). Naime, na preglednim zemljovidima priloženima uz obje natuknice vidljivo je da se osim Istarske županije dijelom Istre, a stoga i područjem obuhvaćenim *Istarskom enciklopedijom*, smatraju i »istarske općine Primorsko-goranske županije«. Riječ je o pet upravnih jedinica, gradovima Opatija i Kastav te općinama Mošćenička Draga, Lovran i Matulji. Iako u velikoj mjeri podudarna s područjem Istarske županije, *Istarska se enciklopedija* ipak nije u cijelosti držala postojećih županijskih međa, što je bio argument više da se na sličan način koncipira i zagorska enciklopedija.

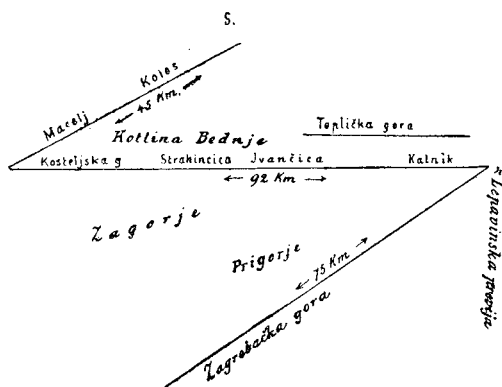
Područje Hrvatskoga zagorja u literaturi

Da bismo došli do optimalne definicije Hrvatskoga zagorja logičan je put bio obaviti uvid u postojeću literaturu, ponajprije uzimajući u obzir one radove autori kojih su se izjasnili po tom pitanju. To su s jedne strane sinteze, radovi koji se bave Hrvat-

skom u cjelini i napose raščlambom (regionalizacijom) njezina područja na manje sastavnice, a s druge strane regionalni prikazi Hrvatskoga zagorja, među kojima su po logici strukovnoga interesa najbrojniji geografski radovi. Područje Hrvatskoga zagorja u tim je radovima bilo različito omeđeno, a neki od njih tom su pitanju posvetili i znatniju pozornost. Najpotpuniji pregled različitih prostornih definicija Hrvatskoga zagorja u stručnoj literaturi donijela su dva rada. Od starijih naslova u tome se ističe rad geografa V. Blaškovića (1957), a od novijih to je rad skupine autora u časopisu *Gazophylacium* (M. Ilić i sur., 1993). Spomenuti pregledi obuhvatili su temeljne zemljopisne sinteze Hrvatske kao i stručne radove sa zagorskom tematikom različitih autora u vremenskome rasponu od stotinjak godina, a u ovome pregledu obuhvatili smo još neke recentne radove. Svima im je zajedničko da su se autori osvrnuli na pitanje koje se područje smatra Hrvatskim zagorjem. Iz pregleda koji slijedi jasno proizlazi da svi autori Hrvatskim zagorjem neupitno smatraju kraj koji je na zapadu omeđen rijekom Sutlom, ujedno i hrvatskom granicom, na sjeveru gorama Strahinjšćicom i Ivanščicom te Medvednicom i rijekom Savom na jugu. Drugim riječima, tako shvaćeno Hrvatsko zagorje obuhvaća porječje rijeke Krapine i lijevu stranu porječja rijeke Sutle. Pojedini autori međutim skloni su Hrvatskim zagorjem smatrati i dio porječja rijeke Bednje, odnosno područje sjeverno od Ivanščice.

Užu definiciju, po kojoj Zagorje ne obuhvaća kraj sjeverno od Ivanščice, zastupali su primjerice od starijih autora V. Klaić (1878), a od novijih M. Marković (2003). Tako Klaić (1878: 76) u svojem pionirskom radu iznosi mišljenje prema kojemu Zagorje omeđuju gore »i to kostelska sa zapada, Ivančica sa sjevera, a gora zagrebačka sa iztoka«. Marković (2003: 10–11) je svjestan činjenice da su se geografi »dugo vremena sporili oko pokrajinskih granica Zagorja«, no u svojem je radu je pod pojmom Zagorja obradio »onaj dio sjeverozapadne Hrvatske koji je prema zapadu omeđen rijekom Sutlom, prema sjeveru Maceljskom gorom, Strahinjšćicom i Ivanščicom, na zapadu [pogreška u izvornome tekstu, misli se na istok!] orografskim grebenom koji dijeli razvođe Krapine i Lonje te prema jugu cijelim grebenom gore Medvednice«.

Većina autora koji su pisali o Zagorju ipak se priklonila definiciji po kojoj se zagorskim područjem ima smatrati i područje sjeverno od Ivanščice. Već početkom XX. stoljeća tu je definiciju obrazložio H. Hranilović (1905): »Po svome ustroju zagorski je kraj kotlina, kojoj je glavna položina k jugu, dakle k Savi skrenuta. Ovoj se glavnoj kotlini k sjeveru pribija druga manja rječice Bednje«. Za obje spomenute kotline Hranilović navodi i detaljnije međe: »Glavna kotlina, opasana s istoka Zagrebačkom gorom i Kalnikom, k sjeveru Ivanščicom i Strahinjšćicom, k zapadu Kosteljskom gorom, čini porječje Krapine... Sporednu sjevernu kotlinu ograđuju k zapadu Maceljska gora i Kolos, k sjeveru niska Toplička gora, a k jugu Kosteljska gora, Strahinjšćica, Ivančica i Kalnik«. Istoj definiciji zagorskoga područja priklonio se i D. Hirc (1905), prema kojemu Zagorje obuhvaća »uzeto kao geografski kraj sve visočje i ni-

Slika 1. Skica zagorskoga područja preuzeta iz D. Hirc, *Prirodni zemljopis Hrvatske* (1905), str. 199.

zovje između Sutle, pogranične rijeke prema Štajerskoj, Drave i pritoka joj Plitvice, Koprivnice i Glogovnice pa k jugu do Save i savske nizine«. Uz opis u Hirčevoj monografiji objavljena je i skica koja zorno prikazuje zagorsko područje pa ju kao ilustraciju prenosimo i u ovome radu (slika 1).

U pregledu različitih pogleda na zagorsko područje svakako se valja osvrnuti i na povjesničara umjetnosti Gjurju Szabu. U svojem antologijskom djelu o Hrvatskome zagorju (Szabo, 1939: 22) i on je ustvrdio da međe područja nisu jednoznačno određene: »Nije lako odsjeci, što je Zagorje, gdje počinje i gdje svršava«. Odmah potom dao je čitatelju na znanje da »ime Zagorje pripada doista samo krajevima oko Klanjca, Pregrade, Krapine i Zlatara«, ali je ipak u svojem djelu obuhvatio znatno šire područje, uključujući i grad Varaždin i nizinski dio Podravine, objašnjavajući to time kako »uza sve razlike i različice u onim stranama, i po prirodi i po načinu i shvaćanju života, opet je sve to jedna cjelina«.

Sredinom XX. stoljeća na usporedno postojanje dviju definicija Zagorja, uže i šire, ukazao je i geograf Dugački (1940), a istu je definiciju ponovio i kao autor poglavlja o Hrvatskome zagorju u dosad najpotpunijoj hrvatskoj geografskoj sintezi objavljenoj u šest svezaka (Dugački, 1974): »Prvotno se Hrvatskim zagorjem smatralo samo porječje rijeke Krapine i istočni dio porječja Sutle... Danas se taj naziv proširio i na cijelo brežuljkasto područje sjeverno od Ivanšćice u porječju rijeke Bednje do njezina utoka u ravnu Podravinu«. Iz analize niza demografskih i gospodarskih pokazatelja u istome djelu vidljivo je da se zagorskim područjem prema *Geografiji SR Hrvatske* smatra područje tadašnjih općina Krapina, Klanjec, Zabok, Donja Stubica, Zlatar-Bistrica, Ivanec i Novi Marof. Međutim, najjužniji dio Marijagoričkoga pobjrda, koji je prema tadašnjoj podjeli činio općinu Zaprešić, prema raščlambi u *Geografiji SR Hrvatske* bio je uvršten u Zagrebačku urbanu regiju.

Slika 2. Skica zagorskog područja preuzeta iz V. Blašković, *Hrvatsko zagorje* (1957), str. 202.

Na Dugačkom se u opisu zagorskoga područja pozvao i Crkvenčić (1956) u radu o iseljavanju iz Hrvatskoga zagorja, a sličnu, širu definiciju zagorskoga područja ponudio je i Blašković (1957) u već spomenutom radu. Blašković je nakon šire elaboracije različitih pogleda na međe zagorskoga područja kao zaključak iznio i vlastitu koncepciju prema kojoj je Zagorje omeđeno rijekom Sutlom, Maceljskim gorjem, niskim razvođem porječja Bednjina pritoka Voće, Topličkom gorom, Kalničkom gorom (Kalnikom), Medvednicom i rijekom Savom (između ušća Krapine i Sutle), što je ilustrirao i skicom (slika 2). U okviru tako omeđenoga zagorskog područja razlikovao je »donje, južno ili unutrašnje Zagorje« južno od Ivanščice te »gornje, sjeverno ili vanjsko Zagorje« sjeverno od Ivanščice. Ne iznenađuje stoga da su se takvoj definiciji priklonili i autori spomenutoga članka u časopisu *Gazophylacium*. Analizirajući ovdje spomenute i još neke autore oni su izvukli zaključak da se horonim Zagorje javio u srednjem vijeku, kada je označavao upravno područje (županiju) južno od Strahinščice i Ivanščice, a zadržao se u uporabi i nakon njezina formalnog ukinuća u XV. stoljeću te se postupno raširio na sve dijelove povijesne Varaždinske županije »koji su imali slične geografske značajke (brežuljkast reljef, gusta napučenost, raštrkani zaseoci i rascjepkani posjedi)«, ali i na dio »nekadašnje Zagrebačke županije istih obilježja« (M. Ilić i dr., 1993: 16). Kada je riječ o međama, autori zaključuju da se »priklanjaju prevladavajućem mišljenju da tradicionalni pojam Hrvatskoga zagorja uključuje porječje Krapine, lijevu stranu porječja Sutle te područje oko gornjeg i srednjeg toka rijeke Bednje«. Isti autori osvrnuli su se i na u vrijeme pisanja teksta važeću upravnu podjelu, dakle prije 1993., te konstatali da se i u tom kontekstu može govoriti o dvije inačice Zagorja: »Prva, po kojoj se, pišući o Zagorju, u razmatranje uzimaju općine Donja Stubica, Klanjec, Krapina, Pregrada, Zabok i Zlatar, te druga, po kojoj se nabrojanim općinama priključuju i Ivanec i Novi Marof... Vrlo rijetko se tim općinama pridružuje i općina Zaprešić«. Takvim pristupom određenju zagorskoga područja autori su poduprli uključivanje ivanečke i novomarofske opći-

ne, dakle područja koje se nakon što je 1993. uvedena upravna podjela na županije našlo u sastavu obnovljene Varaždinske županije, ali su izrazili rezervu naspram uključivanja područja koje se nalazi uz rijeku Savu i obuhvaća južne obronke marijagoričkoga pobrđa, a koje je do 1993. činilo općinu Zaprešić da bi se potom našlo u sastavu Zagrebačke županije. Slično stajalište zastupa i autorica najnovijega u nizu odabranih radova (Jagić, 2015). U pretežito historijsko-geografskoj raspravi S. Jagić pobliže razmatra razvitak glavnih zagorskih središta Ivanca, Novoga Marofa, Pregrade, Zlatara, Donje Stubice, Klanjca i Krapine, iz čega se može zaključiti da je riječ o koncepciji šireg zagorskog područja, no po svemu sudeći bez najjužnijega, zaprešićkoga područja koje nije spomenuto.

Od nekoliko važnijih monografija objavljenih u posljednja dva desetljeća, dvije su se ograničile isključivo na područje Krapinsko-zagorske županije, što je u oba slučaja istaknuto i u naslovu djela. Prva od njih (Horjan, 2007) u dvadesetak je radova različitih autora obradila povijest i kulturu županijskoga područja, dok je druga (Reberski, 2008) specijalističko povijesnoumjetničko djelo objavljeno kao četvrto u nakladničkome nizu *Umjetnička topografija Hrvatske* u suizdanju Instituta za povijest umjetnosti i Školske knjige. Budući da su već svojim naslovom striktno ograničene na područje Krapinsko-zagorske županije, ni jedna ni druga monografija nisu se ni bavile definicijom odnosno određenjem zagorskoga područja. Najcjelovitije zagorsko je područje, međutim, obuhvaćeno u trojezičnoj i bogato ilustriranoj regionalnoj monografiji objavljenoj u nakladi Stanek (Tušek, 2009). U toj monografiji Hrvatsko je zagorje prikazano bez obzira na važeće županijske granice. Autori (R. Fureš, V. Poljanec, I. Balogović i D. Hrelja) opisali su Zagorje podijelivši ga u devet cjelina, od kojih je šest (Zlatarsko-loborski, Krapinski, Pregradski, Klanječko-sutlanski, Zabočki i Stubički kraj) u sastavu Krapinsko-zagorske županije, dvije (Ivanečko-bednjanski kraj i Novi Marof i okolica) u sastavu Varaždinske županije, a jedna (Zaprešićki kraj) u sastavu Zagrebačke županije. S takvim pristupom ta je monografija pridonijela afirmaciji Zagorja kao tradicionalne regije bez obzira na postojeće županijske granice.

Područje Hrvatskoga zagorja u enciklopedijama

U naravi je enciklopedijskoga teksta da natuknica koja se odnosi na neko područje uključuje i podatke o području odnosno međama toga područja. Stoga i natuknica Hrvatsko zagorje, koja jest stalna sastavnica enciklopedijskih abecedarija, u pravilu uključuje i barem donekle približan podatak o tome koje područje po sastavljačima enciklopedije regija obuhvaća. Za potrebe ovoga pregleda izabrali smo nekoliko primjera.

Području obuhvaćenom pojmom Hrvatskoga zagorja dosta je pozornosti pridano u prvom izdanju jugoslavenske nacionalne enciklopedije u nakladi Leksiko-

grafskoga zavoda (*Enciklopedija Jugoslavije* 4, 1960: 283–84). Odmah na početku članka Hrvatsko zagorje područje je definirano tako da »obuhvaća sjeverozapadni dio Hrvatske, odnosno porječje Krapine, istočni dio porječja Sutle i porječje gornjeg toka Bednje, s ukupnom površinom od oko 1890 km²«. Riječ je, dakle, o šire obuhvaćenom području, što se obrazlaže u nastavku teksta promjenama regionalnoga poimanja tijekom prošlosti. Kao polazište uzeta je srednjovjekovna Zagorska županija, od koje je izveden i horonim Zagorje, »ali samo za središnji dio njegovog današnjeg prostora, odnosno uglavnom za kraj između planinskog niza Strahinščica-Ivanščica, sa sjeverne strane, i toka Krapine i Cesarogradske gore, s južne strane«. U XIX. st., »kad se počinju razvijati lokalna središta«, pojam se postupno proširio »na sav prostor bivše Varaždinske županije, koji karakteriziraju iste geografske osobine kao i staru zagorsku jezgru (brežuljkast reljef, sitan i razbacan posjed, i velika naseljenost)« kao i na dio tadašnje Zagrebačke županije, također »zbog sličnosti u geografskim osobinama«. Nažalost, nije pobliže navedeno na koji se sve dijelove tadašnje Zagrebačke županije misli pa ostaje iz konteksta zaključiti da je riječ nedvojbeno o stubičkome kotaru, ali je nejasno je li se mislilo i na brdovečki kraj. Ista je definicija, čak i s identičnim obrazloženjem, zadržana i u drugome, nedovršenom izdanju istoimene enciklopedije u nakladi Leksikografskoga zavoda (*Enciklopedija Jugoslavije* 5, 1988: 443).

Ništa se znatnije od navedene definicije ne razlikuje ni definicija u posljednjem izdanju opće enciklopedije Leksikografskoga zavoda (*Hrvatska enciklopedija* 4, 2002: 752), prema kojemu Hrvatsko zagorje obuhvaća »porječja rijekâ Krapine, Sutle i Bednje (gornji tok)«, a omeđuju ga na sjeveru »Maceljsko gorje (884 m) s Ravnom gorom (686 m), istočno Kalnik (643 m) a jugoistočno Medvednica (1030 m)«. To je razmjerno općenit opis iz kojega nisu vidljivi svi detalji koji nas zanimaju, no nešto više doznaje se iz rečenice u kojoj je rečeno da se zagorsko područje proteže na tri županije: »Najveći dio Hrvatskoga zagorja leži u Krapinsko-zagorskoj županiji, a manji dijelovi u Varaždinskoj i Zagrebačkoj«. Vrlo je slično zagorsko područje definirano i u drugome enciklopedijskom izdanju objavljenom u novije vrijeme (*Enciklopedija, opća i nacionalna u 20 knjiga* IX, 2006: 51): »H. z. obuhvaća prostor porječja Krapine, lijeve strane porječja Sutle te porječje gornjeg i srednjeg toka Bednje«.

Na temelju uvida u citirana izdanja iz različitih razdoblja može se zaključiti da u hrvatskoj enciklopedici prevladava šire regionalno poimanje Hrvatskoga zagorja, no da pritom međe zagorskoga područja ni u jednom slučaju nisu detaljno opisivane ni navođene.

Enciklopedija Hrvatskoga zagorja

Polazeći od činjenice da zagorska enciklopedijska sinteza treba biti što obuhvatnija, da njome treba obuhvatiti cjelokupno područje koje bi se Zagorjem moglo smatrati,

zadaća uredništva *Enciklopedije Hrvatskoga zagorja* bila je da područje svojega zanimanja omeđi u skladu s najširim od izloženih koncepcija, a da se pritom ipak pokuša držati makar nekih čvrstih kriterija. Do konačnoga odgovora na pitanje što je Hrvatsko zagorje, došli smo u dva koraka. U prvome smo spoznaje iz literature promotrili na zemljovidu i okvirno iscrtali približnu među s obzirom na državnu granicu i glavne prirodne sadržaje, a u drugome smo tu crtu »korigirali« s obzirom na postojeće granice manjih upravnih cjelina, općina i gradova. Promatrano u cijelosti (slika 3), zagorsko je područje na zapadu, a djelomice i na sjeveru, jasno omeđeno rijekom Sutlom, koja je ujedno i današnja državna granica. Štoviše, rijeka Sutla nije samo današnja granica nego je stara hrvatsko-štajerska pokrajinska granica, jedna od najdugotrajnijih i najstabilnijih političkih granica u Europi. Sutla je granična rijeka go-

Slika 3. Karta zagorskoga područja s prirodnim međama

tovo na cijeloj dužini svojega toka, od ušća u Savu uzvodno gotovo skroz do njezina izvora u Maceljskome gorju, koji se ipak nalazi unutar slovenskoga teritorija. I u nastavku istočno od Sutle međa Zagorja i dalje prati državnu granicu, tako što povezuje najistaknutije kote na Maceljskome gorju. Idući u smjeru istoka nadmorska joj se visina postupno snizuje, sve do točke gdje napušta državnu granicu. Od te točke zagorska međa prati crtu koja razdvaja krajnje obronke Maceljskoga gorja od pridravske nizine. Brežuljkasti teren ostaje zapadno od te crte na zagorskoj strani, a nizinski je teren istočno od crte na podravskoj strani. Gledana na karti, crta se postupno spušta prema jugu do rijeke Plitvice, gornja dolina koje ostaje na zagorskoj strani. Kada prijeđe Plitvicu, zagorska se međa dalje prema istoku drži razvodnice između dolina Plitvice i Bednje na Varaždinsko-topličkome gorju (pobrđu). Njime ide sve do točke gdje presijeca rijeku Bednju na mjestu gdje ona izlazi iz svojega srednjeg toka u nizinski, donji tok. Južno od Bednje međa se uspinje na Kalnik te prati kalnički greben u smjeru zapada, potom se spušta u gornju dolinu Lonje, presijeca Lonju, i zapadno nje ide brežuljkastim terenom između Kalnika i Medvednice, prateći približno razvodnicu gornje Lonje i gornje Krapine. Kada dohvati najistočnije obronke Medvednice, međa se dalje drži glavnoga medvedničkoga grebena, sve do krajnje zapadne točke, neposredno iznad ušća rijeke Krapine u Savu. Otuda ide Savom uzvodno do ušća Sutle, u blizini kojega izlazi na hrvatsko-slovensku granicu.

Među opisanu na temelju prirodnih sadržaja, uzvisina i tekućica, potom smo »preklopili« s postojećim upravnim ustrojem. Svrha uvođenja drugoga, političkog kriterija bila je omeđiti zagorsko područje tako da ono bude precizno određeno ne samo krajobrazno nego i u kontekstu važećega upravnoga ustroja. Iz dosad izložena bilo je jasno da politička podloga nisu mogle biti županijske granice jer bi tako omeđeno područje bilo premaleno, stoga smo u omeđenju Hrvatskoga zagorja za potrebe *Enciklopedije* odlučili uzeti u obzir granice nižih upravnih jedinica, općina i granica. U korist takve odluke išli su i praktični razlozi. Naime, da bi se iz raspoložive statističke i druge evidencije mogli izvesti sumarni podatci za cijelo područje, to se moglo razmjerno zadovoljavajuće napraviti upravo na razini općina, jedinica za koje su dostupni podatci u statističkim izvorima. Općine u rubnome području površinom su malene i ne obuhvaćaju mnogo naselja pa su se za naše potrebe pokazale zadovoljavajućom prostornom razinom. Da nismo međe Zagorja uskladili s granicama općina bili bismo ih prisiljeni usklađivati s najnižom dostupnom statističkom razinom, naseljskom, što bi znatno zakompliciralo izvođenje zbirnih podataka pa i kompletiranje abecedarija *Enciklopedije*. Prije nego što smo definitivno odredili zagorsko područje, oko dvojbenih dijelova međe proveli smo i usmene konzultacije s većim brojem suradnika, posebice s onima koji za to pitanje po naravi svoje temeljne struke imaju više sluha od ostalih.

Nakon što smo na temelju reljefno-krajobraznoga kriterija, po kojemu je zagorsko područje gorski i brežuljkasti kraj, došli do približne međe, tu smo crtu, da-

kle, prilagodili političkim granicama. Oko Krapinsko-zagorske županije nije bilo nikakvih dvojbi, po svim dosad spomenutim autorima nju je trebalo uključiti u cijelosti. U Varaždinskoj županiji bilo je potrebno odrediti koji će se njezin dio smatrati sastavnim dijelom Zagorja, dok se u Zagrebačkoj županiji trebalo odlučiti hoće li se uključiti njezin sjeveroistočni dio, koji se nalazi sjeverno od Save i Medvednice. U Varaždinskoj smo županiji izdvojili i uključili one dijelove tj. općine (gradove) koji udovoljavaju krajobraznome opisu, dok smo izostavili one općine koje obuhvaćaju nizinsko pridravsko područje (slika 4). Gledano od zapada prema istoku, prvo smo bez imalo dvojbe uključili općine Bednja i Klenovnik te gradove Ivanec i Lepoglavu. Nešto više dvojbe bilo je oko općina koje se nalaze istočnije od spomenutih, jer su one po svom položaju granične unutar zagorskoga područja. Ako se taj rubni niz općina

Slika 4. Karta upravne podjele zagorskoga područja

gleda od hrvatsko-slovenske granice prema unutrašnjosti, dakle od zapada prema istoku, uključili smo općine Vinica, Donja Voća i Maruševec, budući da u cijelosti ili najvećim dijelom obuhvaćaju krajnje istočne obronke Maceljskoga gorja. Dvije najsjevernije općine Cestica i Petrijanec nismo uključili budući da se većim dijelom ili u cijelosti nalaze u pridravskoj nizini. Nadalje, nismo uključili ni općine Sračinec, Vidovec, Beretinec, Sveti Ilija i Gornji Kneginec budući da i one obuhvaćaju pretežno nizinsko područje, a osim toga sve se one nalaze neposredno uz područje Grada Varaždina te su zapravo varaždinsko prigradsko područje. A kada njih isključimo, na području Varaždinsko-topličkoga gorja kao granične zagorske upravne jedinice ostaju područja dvaju gradova – Novoga Marofa i Varaždinskih Toplica. Uključivši te dvije upravne jedinice, od kojih je druga ujedno i najistočnija uključena upravna jedinica, u zagorsko je područje iz Varaždinske županije ostalo uključiti i četiri površinom malene općine koje se nalaze južno od područja navedenih dvaju gradova. To su općine Ljubešćica, Breznički Hum, Visoko i Breznica koje su i rubne općine Varaždinske županije prema Križevačko-koprivničkoj županiji na istoku i Zagrebačkoj županiji na jugu. U tome, istočnom dijelu Zagorja stanovitih dvojbi bilo je i oko eventualnoga uključivanja općine Bedenica iz sastava Zagrebačke županije. U re-ljefnome smislu to je brežuljkasti međuprostor između Kalnika i Medvednice kao izrazitijih uzvisina, koji ne samo zemljopisno nego i u etnografskome smislu ima dodirnih točaka s pravim zagorskim područjem, međutim, bedeničko područje upravno je i gravitacijski u posljednjih više od stotinu godina vezano uz Sveti Ivan Zelinu kao područno središte pa je prevladalo mišljenje da ga se treba smatrati dijelom Prigorja, a ne Zagorja. Ipak, natuknica Bedenica našla je mjesto u abecedariju *Enciklopedije*, a u tekstu natuknice osim sažetoga opisa naselja naznačena je i uvjetna povezanost bedeničkoga kraja sa Zagorjem.

Oko uključivanja sjeveroistočnoga dijela Zagrebačke županije bilo je manje dvojbi. Iako se u novijim geografskim raščlambama taj najjužniji dio Zagorja uglavnom nije svrstavao u zagorsko područje nego ga se primarno smatralo dijelom širega zagrebačkog područja odnosno zagrebačkoga periurbanog prostora (Magaš, 2013), smatrali smo neupitnim da područje koje obuhvaća južni dio Marijagoričkoga pobrađa i sjeverni dio prisavske nizine od ušća Sutle do ušća Krapine u Savu treba smatrati sastavnim dijelom Hrvatskoga zagorja u tradicionalnom smislu te ga stoga i obraditi u *Enciklopediji*. Povijesno gledano, riječ je o sastavnome dijelu susedgradsko-stubičkoga vlastelinstva, na kojemu je sve do XX. stoljeća najznačajnije upravno i crkveno središte bio Brdovec. U razdoblju od 1962. do 1992. to je područje bilo obuhvaćeno općinom Zaprešić. Od 1993. u sastavu je Zagrebačke županije, a obuhvaća općine Bistra, Brdovec, Dubravica, Jakovlje, Luka, Marija Gorica, Pušća i grad Zaprešić. Između toga područja i susjednoga područja Krapinsko-zagorske županije nema nikakve jasne prirodne međe. Bez obzira na blizinu i utjecaj Zagreba, ono je po zemljopisnome položaju, krajobraznim obilježjima kao i po povijesnome razvoju sa-

stavni dio zagorskoga područja, a u takvome uvjerenju nije nas poljuljala ni činjenica da se Zaprešić u posljednjih pedesetak godina uistinu razvio kao satelitsko, prigradsko naselje Zagreba te je s današnjim brojem stanovnika (19 644 stanovnika po popisu 2011) postao najvećim naseljem na zagorskome području. Takav demografski rast u drugoj polovici XX. stoljeća – Zaprešić je 1910. imao 1490 stanovnika, a 1948. imao je 2294 stanovnika – nije nimalo tipičan za zagorsko područje koje u istome razdoblju uglavnom gubi stanovništvo. Demografski bum Zaprešića samo je manjim dijelom posljedica preseljavanja iz zagorske okolice, do njega je ponajprije došlo zbog znatnoga doseljavanja »nezagorskoga« stanovništva koje je za svoje zagrebačko prebivalište odabralo povoljnu lokaciju satelitskoga naselja. Iako je po broju stanovnika danas daleko najveće naselje na zagorskome području, Zaprešić nije istodobno postao i jednim od neprijepornih zagorskih središta, niti ga tko tako doživljava. Ta činjenica, međutim, suprotstavljena povijesnim i svekolikim kulturološkim razlozima koji govore u korist uključivanja zaprešićkoga kraja, nije nam se činila dovoljno uvjerljivim razlogom da ga eventualno ipak izostavimo.

Na izneseni način, vođeni polaznom tezom da *Enciklopedija Hrvatskoga zagorja* treba biti ne samo sadržajno nego i teritorijalno što obuhvatnija, došli smo do rješenja kojega smo se u radu na *Enciklopediji* i pridržavali, a u ovome pregledu i podrobnije obrazložili. Hrvatsko zagorje definirano na opisani način i prikazano na slici 4 obuhvatilo je 53 upravne jedinice koje se nalaze u sastavu triju županija. Površina tako definiranoga područja iznosi 2147 kilometara četvornih, a na njemu je po popisu iz 2011. godine bilo 254 763 stanovnika. Udjel tako definiranoga zagorskog područja u površini Republike Hrvatske iznosi 3,8%, u stanovništvu 5,9%, a u ukupnom broju općina i gradova 9,5%.

Da smo se držali županijskih granica i obradili isključivo područje Krapinsko-zagorske županije, *Enciklopedija* bi bila prikraćena ne samo za površinom značajno područje, nego i za mnoge spomenike koji se smatraju njezinim simbolima, osobe kojima se Zagorje ponosi ili pak nematerijalnu baštinu po kojoj se regija u javnosti prepoznaje. U *Enciklopediji*, primjerice, ne bi bilo dvoraca Trakošćana, Bele, Maruševca, Klenovnika ili Januševca, biografijama ne bi bilo predstavljeni političar i povjesničar Ivan Kukuljević Sakcinski, književnik Ante Kovačić ili slikar Ivan Rabuzin, ne bi bilo mjesta za lepoglavske pavline i bednjanski govor, a izostale bi i antologijske popevke u kojima se Zagorje izrijeком spominje i uzdiže, ivanečka himna *Poleg jedne vel'ke gore* ili *Suza za zagorske brege*, koju je spjevala Ana Bešenić, srednjoškolka iz Petkovca kraj Varaždinskih Toplica.

Bez obzira na to što je Hrvatsko zagorje u *Enciklopediji* obrađeno u širem opsegu, tijekom trogodišnjega rada stekli smo dojam da je postojeća županijska podjela zagorskoga prostora, koja je na snazi već više od dva desetljeća, značajno utjecala na današnje poimanje zagorskoga područja. Sudeći po dojmu koji smo stekli, u svako-

dnevi je sve raširenije shvaćanje prema kojemu je Hrvatsko zagorje po teritorijalno-me opsegu danas jednako području Krapinsko-zagorske županije. Dijelovi Zagorja koji se nalaze u sastavu Varaždinske odnosno Zagrebačke županije, prema stečeno-me uvidu, danas su manje »zagorski« nego što su bili početkom 1990-ih, kada je današnja upravna podjela stupila na snagu. Za uredništvo *Enciklopedije* to nije bilo presudno pri donošenju odluke koje područje treba obuhvatiti, što smo i ovim pregledom željeli pokazati. Stoga nas raduje kada makar i na banalnim predmetima ili situacijama uočimo detalje koji upućuju na zaključak da je u svakodnevici još uvijek živa svijest da horonim Hrvatsko zagorje ne završava na granici Krapinsko-zagorske županije. Kao primjer donosimo turistički plakat općine Bistra (slika 5), snimljen početkom 2017., na kojemu je vidljivo iskazana pripadnost toga područja Zagorju.

Slika 5. Plakat općine Bistra

Hrvatsko zagorje ili Zagorje

Jasnijem prepoznavanju regije pridonosi i njezin naziv. Po tome se tradicionalne regije, one što se u svakodnevnom govoru spominju bez imalo zadržke, kao da su već samim nazivom dovoljno jasno određene, razlikuju od naziva koje se pojavljuju u samo stručnoj literaturi. Primjeri takvih, općeprihvaćenih naziva u Hrvatskoj jesu nazivi velikih povijesnih pokrajina Dalmacija, Slavonija ili Istra, a od prostorno ma-

njih regija za spomenuti je, primjerice, Liku ili Žumberak. Spomenute horonime koristi se u svakodnevnoj komunikaciji bez ikakva suzdržavanja iako detaljniji uvid za svakog od njih govori da su međe dotičnoga područja vremenski bile promjenljive, stoga dva sugovornika govoreći o istoj regiji ne misle nužno na do u detalj isto područje. U stručnoj, a napose geografskoj literaturi, regije se javljaju ponajprije u kontekstu tzv. regionalizacija, sustavnih raščlambi prostora, organiziranih najčešće u nekoliko razina, prema nekom ili nekoliko više ili manje egzaktnih kriterija (fizičko-geografski, demografski, prometni, gospodarski, etnografski) pa se i korišteni nazivi izvode iz specifičnih ciljeva pojedinih autora.

Naziv Zagorje, kako je već naznačeno, javlja se prvi put u nazivu srednjovjekovne Zagorske županije, koja je obuhvaćala središnje dijelove današnjega Hrvatskog zagorja, odnosno prostor koji je s južne i istočne strane omeđivala rijeka Krapina, sa sjeverne strane gorski masiv Ivanščice, a sa zapadne strane rječica Krapinčica. Nakon što je ta jedinica prestala postojati, naziv se održao, ali ne kao oznaka za točno omeđenu administrativnu cjelinu nego više kao čisto zemljopisni pojam za šire područje sjeverozapadne Hrvatske približno istih obilježja, ali bez čvrstih granica, što je i omogućilo da ga se u literaturi promatra na različite načine, u većem ili manjem prostornome opsegu.

U literaturi, kao i u svakodnevnome govoru, u ravnopravnoj su uporabi danas dvije inačice: dulja dvočlana, Hrvatsko zagorje, i kraća jednočlana, Zagorje. Opći pojam zagorje (također i srodni pojam zagora) učestalo se javlja u različitim dijelovima Hrvatske. Ponajprije, to je naziv naseljenih mjesta naselja Donje i Gornje Zagorje te Zagorje Modruško kraj Ogulina, naselje Zagore kraj Opatije, naselja Zagorje kraj Labina, naselje Zagorje na Kordunu, naselje Zagora kraj Krapine. Mnoga naša naselja, uglavnom su to sela, i njihovi zaseoci, imaju u svom dvočlanom nazivu pridjevski oblik izveden od Zagorja, ali i općenito pojma »za gorom«: Zagorska Ciglenica, Prepuštovec Zagorski, Lužani Zagorski, Zagorske Njive, Zagoračka Varoš, Grdići Zagorački, Kolići Zagorački. Na Pelješcu postoji i uzvisina nazvana Zagorjem. Na učestalost javljanja pojma zagorje i njegovih izvedenica na ostatku južnoslavenskoga područja, nizom je dobro odabranih primjera upozorio je još V. Blašković u već citiranome radu (Blašković, 1957). U susjednoj Sloveniji od više takvih toponima najpoznatiji je rudarski gradić Zagorje ob Savi, a u BiH postoje sela Zagorje kraj Posušja i Zagorje kraj Lukavca. Kao toponim koji označava naseljeno mjesto (ojkonim) ili predjel (horonim) »s one strane gore« u istome se značenju javlja i na širem slavenskom prostoru s primjerima od juga do sjevera. U Bugarskoj najpoznatiji takav primjer je grad Stara Zagora, u Slovačkoj regija Zahorie, područje na zapadu zemlje (s one strane Malih Karpata), u Ukrajini selo Zahora u Lavovskoj oblasti, a u Poljskoj selo Zagorz podno Karpata.

U slučaju (Hrvatskoga) Zagorja, horonim je izveden iz položaja regije u odnosu na grad Zagreb u značenju područja s druge strane Medvednice. Dvočlana inači-

ca, s nacionalnim atributom na prvome mjestu, nastala je kasnije kako bi se razlikovalo sjevernohrvatsko Zagorje od dalmatinskoga Zagorja (za koje danas preteže naziv Zagora). Iako je učestalošću uporabe prednost dao jednočlanoj inačici, na tu razliku jasno je ukazao još Vjekoslav Klaić u pionirskome djelu *Prirodni zemljopis Hrvatske* (1878): »...u hrvatskoj zemlji ima dva Zagorja: jedno se prostire u Dalmaciji... drugo opet...širi se u sjevernoj Hrvatskoj uz bratsku nam zemlju slovensku«. O dva Zagorja, sjevernohrvatskome i dalmatinskome (Zagora), govori i Blašković (1957). Nakon ulaska hrvatskih zemalja u jugoslavensku državu, uporaba dvočlanoga naziva dobila je dodatni smisao i u razlikovanju Hrvatskoga zagorja od ostalih sličnih toponima u drugim dijelovima zemlje, ponajprije u Sloveniji. Nakon državnoga osamostaljenja Hrvatske, argument u korist dvočlanoga naziva izgubio je na važnosti, no samim time dvočlani se naziv regije nije izgubio iz uporabe.

U zagorskoj enciklopediji koristili smo oba oblika usporedo. U samome naslovu, kao i u natuknici u kojoj smo obradili opća zemljopisna i povijesna obilježja regije, prednost je dana dvočlanome obliku, no u mnogim drugim natuknicama ravnopravno je korišten i jednočlani naziv, a posebice njegov pridjevski oblik.

Zaključak

U stručnoj literaturi velik je broj autora, pozivajući se na raznovrsna načela, na različit način definirao područje Hrvatskoga zagorja. Svi dosadašnji pokušaji određivanja prostornoga opsega regije mogu se svesti na dvije temeljne varijante: užu i širu definiciju. Prema užoj definiciji zagorsko područje zapravo odgovara području koje obuhvaća današnja Krapinsko-zagorska županija, uspostavljena na prijelazu iz 1992. u 1993. kada su u Hrvatskoj ponovno uvedene županije kao jedinice područne samouprave. Prema drugoj, široj definiciji područja Hrvatsko zagorje kao zemljopisna regija osim područja Krapinsko-zagorske županije obuhvaća i porječje rijeke Bednje sjeverno od Ivanšćice, odnosno zapadni dio današnje Varaždinske županije, kao i Marijagoričko pobrđe sve do rijeke Save, koje se danas nalazi u sastavu Zagrebačke županije. *Enciklopedija Hrvatskoga zagorja* kao tematska, ali i prostorna regionalna sinteza obuhvatila je Hrvatsko zagorje u širem smislu, što je u ovome članku detaljno obrazloženo.

LITERATURA

- Blašković**, Vladimir (1957), *Hrvatsko zagorje (Prirodne oznake, demografska i gospodarska struktura)*. Ekonomski fakultet, zbornik radova, knjiga III, str. 195–221.
- Crkvenčić**, Ivan (1956), »Hrvatsko zagorje kao emigraciono žarište«. *Geografski glasnik* 18, str. 33–46.
- Dugački**, Zvonimir (1940), »Naselja i naseljenost Hrvatskog zagorja«. *Geografski vestnik* XVI, str. 41–67.
- Dugački**, Zvonimir (1974), »Hrvatsko zagorje«, u: *Geografija SR Hrvatske*, knjiga 2, str. 63–87. Zagreb.

Enciklopedija Jugoslavije 4. Zagreb 1960.

Enciklopedija Jugoslavije 5. Zagreb 1988.

Enciklopedija, opća i nacionalna u 20 knjiga, knjiga IX. Zagreb 2006.

Hirc, Dragutin (1905), *Prirodni zemljopis Hrvatske* – knjiga prva: Lice naše domovine. Zagreb.

Horjan, Goranka (ur.) (2007), *Povijest, baština i kultura Krapinsko-zagorske županije*. Krapina.

Hranilović, Hinko (1905), *Prirodni zemljopis Hrvatske*. Zagreb.

Hrvatska enciklopedija 4. Zagreb 2002.

Ilić, Milan, **Njegač**, Dražen, **Orešić**, Danijel, **Toskić**, Aleksandar (1993), »Geografska obilježja i osobitosti Hrvatskoga zagorja«. *Gazophylacium* 1, 1–2, str. 13–36.

Istarska enciklopedija. Zagreb 2005.

Jagić, Suzana (2015), »Hrvatsko zagorje – prostor i historijsko-geografska obilježja«. *Kaj XLVIII*, 5–6, str. 81–94.

Klaić, Vjekoslav (1878), *Prirodni zemljopis Hrvatske*. Zagreb.

Magaš, Damir (2013), *Geografija Hrvatske*. Zadar 2013.

Marković, Mirko (2003), *Hrvatsko zagorje: stanovništvo i naselja*. Zagreb.

Reberski, Ivanka (ur.) (2008), *Krapinsko-zagorska županija*. Umjetnička topografija Hrvatske knjiga 4. Zagreb.

Szabo, Gjuro (1939), *Kroz Hrvatsko Zagorje*. Zagreb.

Tušek, Žarko (ur.) (2009), *Hrvatsko zagorje u slici i riječi*. Varaždin.

WHAT IS HRVATSKO ZAGORJE?

Mladen Klemenčić

The Miroslav Krleža Institute of Lexicography, Zagreb

ABSTRACT: Hrvatsko Zagorje (or simply Zagorje) is a region in northwestern Croatia with a widely recognizable name and distinctive characteristics (hilly and densely populated area, rich cultural inheritance). Between 2014 and 2017 The Miroslav Krleža Institute of Lexicography produced an encyclopedia devoted exclusively to the Zagorje region. One of the essential conceptional issues for its editors was to determine the area of the region, and consequently define the area which is to be described by the encyclopedia. Taking into account that encyclopedias generally favour a holistic approach, which includes all relevant facts, the editors decided to accept and apply a wider definition of the region elaborated in many books and articles. Within the encyclopedia Zagorje was defined in such a way to include the Krapina-Zagorje (which is the core-region) County in total, as well as neighbouring parts of the Varaždin and Zagreb counties. This article reviews different territorial definitions of Zagorje which served as a basis for the standpoint taken by the editors of the encyclopedia. The article also provides basic information on the etymology of the toponym Hrvatsko Zagorje.

Keywords: *horonym Hrvatsko Zagorje; regionalization; The Encyclopedia of Hrvatsko Zagorje*

Članci su dostupni pod licencijom Creative Commons: Imenovanje-Nekomercijalno (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Sadržaj smijete umnožavati, distribuirati, priopćavati javnosti i prerađivati ga, uz obvezno navođenje autorstva, te ga koristiti samo u nekomercijalne svrhe.